

FARKAS Jácint

Budapesti Gazdasági Egyetem, Menedzsment Tanszék
Budapesti Corvinus Egyetem, Corvinus Institute for Advanced Studies (CIAS) – Centre for Economics Ethics
Eötvös Loránd Kutatói Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont
<https://orcid.org/0000-0002-8083-0017>
farkas.jacint@uni-bge.hu

Egzisztenciális fogyatékoság és akadálymentesség, avagy a filozófia mint „szubjektív” tudomány

Absztrakt

A tanulmány hermeneutikai jellegű, tehát a jelenségek megértésére és értelmezésére törekszik, nem pedig arra, hogy oksági magyarázatokat adjon. Ennek megfelelően a közölt megállapítások a hermeneutika, és nem az empirikus bizonyítás célját szolgálják. A vizsgáldásunk fókuszra a filozófia szubjektív jellegének értékéért történő bemutatása, és ezzel szoros összefüggésben az egzisztenciális fogyatékoság és az akadálymentesség új „paradigmáinak” felmutatása, mindezeket úgy is bemutatva, mint a szubjektív és intuitív megismerés és tudásgenerálás két explicit eredményét. Tanulmányunk egy vállaltan *eklektikus* pillanatkép, egy „térképvázlat” a két fogalom eredetvidékéhez vezető, máig tartó utazásunk eddigi állomásairól. Ezért is mellőzzük a főáramú írásművekben megszokott lineáris vonalvezetést, és közel sem a teljes filozófiai, illetve hermeneutikai „háttérapparátus” bemutatására törekszünk.

Kulcsszavak: egzisztenciális fogyatékoság, funkcionális fogyatékoság, akadálymentesség, ürességfilozófia, egzisztenciálfilozófia, tudományfilozófia

Existential Disability and Deep Accessibility or Philosophy as a “Subjective” Science

Abstract

The study is hermeneutic in nature, seeking to understand and interpret phenomena rather than to provide causal explanations. Accordingly, the findings reported are for the purpose of hermeneutics, not empirical proof. The focus of our study is to present the subjective nature of philosophy as a value and, closely related to this, to present new “paradigms” of existential disability and deep accessibility. These are also presented as two explicit results of subjective and intuitive cognition and knowledge generation. Our study is a self-consciously *eclectic* snapshot, a “sketch map” of the journey to the origins of the two concepts, which has taken us to the present day. This is why we avoid the linear approach common in mainstream writing, and we do not aim to present the full philosophical or hermeneutical “background”.

Keywords: existential disability, functional disability, deep accessibility, philosophy of emptiness, existential philosophy, philosophy of science

Egzisztenciális fogyatékoság és akadálymentesség, avagy a filozófia mint „szubjektív” tudomány

Bevezetés

A filozófiai és tudományos diskurzusokban hol erősebben, hol kevésbé hangsúlyosabb módon viták zajlanak a tudományosság és a bölcelet viszonyáról. A szubjektivitás és az objektivitás koordinátái mentén igyekeznek meghatározni e két terület helyét, milyenségét és minőségét az „emberi tudás világában”.

Tanulmányunkban nem kívánunk közvetlenül „beavatkozni” e máig tartó – sokszor parttalan – „csatározásokba”. Meggyőződésünk, hogy a tudományosság objektivitásra törekvése és a filozófia világkép-*konstrukciós* céljai nem szétválaszthatóak, éppen ezért a pozitivista tudomány szemlélet ilyen irányú törekvéseit nem tekintjük reálisnak (Polányi, 1994; Feyerabend, 2002; Hadot, 2010; Ropolyi, 2016; Porosz, 2018).

A tudományosság versus filozófia „besorolási” és összehasonlítási kényszer elsősorban a nyugati világra jellemző. A mi megközelítésünket azonban jelentősen meghatározza a buddhista filozófia és ennek egyik alapeleme, a Nágárdzsuna nevéhez köthető üresség szemlélet (Fenner, 1990; Garfield, 1995; Fehér, 1997). Ennek lényege, hogy az általunk ismert, illetve megismerhető lét és létezés struktúrákban nincs olyan „entitás”, mely ne állna függésben és kapcsolatban egy vagy több másik létezővel. Vagyis egy állandó változásban lévő világban élünk, ahol mi magunk „teremtjük” meg az állandóság és az önállóság emberi formáit és normáit. Ekképpen a tudomány és a filozófia sem létezik önmagában.

Az ürességfilozófia gyakorlatához és szemléletéhez visszanyúlva szakítunk a főáramú tudományos munkákra jellemző lineáris szövegvezetési módszerrel, és a tudatos figyelmet fenntartani hivatott buddhista hermeneutika és ismeretátadási módszertanát követjük (Fenner, 1990; Tenzin, 1998; Agócs, 2002).

Bevezetés gyanánt a tudományfilozófiai megközelítésekből vett példával szemléltetjük a tudomány és a filozófia megközelítőleg sem ellentétes mivoltát. Osztjuk Ropolyi László nézetét, miszerint a tudomány kiindulópontja elsősorban technológiai jellegű létviszonyulás, amely úgy kíván a világról általános és objektív törvényszerűségeket és képet alkotni, hogy egy partikuláris esemény, például az éghető anyagok átalakulásának megfigyeléséből indukál törvényeket az égés folyamataival kapcsolatosan. Vagyis alapvetően a filozófia univerzális törekvéseit integrálja saját területére, így bármennyire is igyekszik teljes mértékű függetlenségre az őt világra segítő „ösetől”, ez például az üresség természete miatt egyszerűen kivitelezhetetlen és igazolhatatlan is (Ropolyi, 2016).

Úgy látjuk tehát, az ember tudományos érdeklődése és igényessége alapvetően a bölcsességre törekvés következménye, és azzal kölcsönös függőségi viszonyban áll.

Erre „rezonál” Polányi Mihály tudáselemzése, miszerint az emberi tudatban benne foglaltatik a hallgatólágos tudás és az arra való emlékezés lehetősége, valamint az explicit ismeretek elsajátításának a képessége is. Vagyis a tudás megszerzésének és alkalmazásának módjai szorosan összefüggnek a hallgatólágos tudásból származó alapvetően intuitív rendszerező képességgel, ez az alapja az explicit, gyakorlati felfedezések, készségek és tudások sokaságának.

Ezt Polányi többek között a biciklizés példájával támasztja alá, amelynek gyakorlati kivitelezését ugyan képes megmutatni a kerékpározni már tudó ember egy másik biciklizni még nem tudó társának, de az egyszerűen kivitelezhetetlen, hogy magát a kerékpározni tudás aktusát, annak minden összetevőjével együtt meg tudja határozni, és ennek minden „fortélyát” át tudja adni maradéktalanul a társának (Polányi, 1994).

Másik elemi erejű példája Albert Einstein relativitáselmélethez vezető sajátos intuitív gondolkodásmódjának ismertetése: „Önéletrajzából kiderül, hogy a relativitást tízévnnyi elmélkedés után fedezte fel »egy olyan paradoxonból, amely már tizenhat éves koromban foglalkoztatott: ha egy fénysugarat c sebességgel (a fény sebessége vákuumban) követek, akkor egy térben oszcilláló, nyugalomban lévő elektromágneses mezőként fogom észlelni ezt a fénysugarat. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy ilyen dolog nem lehetséges sem a tapasztalat, sem a Maxwell-egyenletek alapján. Intuitíve kezdettől fogva világos volt számomra, hogy egy ilyen megfigyelő álláspontjáról ítélve mindennek ugyanazon törvények szerint kell történnie, mint egy olyan megfigyelő esetében, aki a földhöz viszonyítva nyugalomban van.« Szó sincs itt a Michelson-Morley-féle kísérletről. Einsteinnek, még mielőtt hallott volna róla, tisztán spekulatív alapon racionális intuíciója volt a kísérlet eredményeiről. Hogy megbizonyosodjam erről, levélben fordultam az idős Einstein professzorhoz, aki megerősítette, hogy »a Michelson-Morley-féle« kísérletnek elhanyagolható hatása volt a relativitás felfedezésére.” (Polányi, 1994, 31).

Ebből az is következik, hogy az emberi szubjektum az az alapvető hajtóerő, amely például az első filozófusok univerzális tudásvágyának nem csak a mozgatórugója, de a forrása is. Nincs ez másképp a jelenkor kutatóival és tudósaival sem (Tóth, 2011; Kotakowski, 2012).

Végül, de közel sem utolsó sorban Paul Feyerabend osztrák származású amerikai tudományfilozófus gondolatvilágát „idézzük meg”, aki meghatározó jelentőséggel bír a pozitívista tudományfelfogás és a tudomány általános érvényességre törekvése ellen „fellépő” gondolkodók sorában. Feyerabend nem mellékesen funkcionális fogyatékosággal élő ember volt. Járásképeségét a második világháborúban katonaként egy repülőbaleset következtében majdnem teljesen elveszítette. Feyerabend *A módszer ellen* (2002) című könyvében sorra veszi a nyugati tudományfejlődés állomásait, és bizonyítja, hogy az objektivitásra törekvő „racionalista ideája” úgy a tudomány(ok), mint a filozófia kiteljesedésére kifejezetten negatív hatást gyakorolt és gyakorol ma is.

Feyerabend azt is megállapítja, hogy a filozófiai gondolkodás megszületése előtt, a mítoszok létrejöttének korában az ember a természet megfigyelését és annak leírását egy metaforikus közegben volt képes ábrázolni. Ez a kifejezés mód, melynek

központi eleme az emberi fantázia – vagyis a szubjektum transzformációs képessége és „3D-s elemzőközpontja” –, indította el előbb a filozófia, majd a tudományos gondolkodás térhódítását a világban.

Feyerabend meggyőződése, hogy ez az alkotói alapképesség, még a matematika legnagyobb elméit is áthatja. Mi több, a személyes létviszonyulási pontok és vélekedések szintézise sokkal meghatározóbb egy tudományos paradigma megalkotása során, mint annak későbbi formalizálása a tudományos elvárásoknak és előírásoknak megfelelően (Feyerabend, 1999). Ezért is igyekeznek az intuitív fantáziát a tudományos főáram véleményformálói félretolni, mi több neveltségessé tenni, hasonlóan a mítoszok megtermékenyítő jellegének tagadásához.

Mi magunk is hasonló módon – felhasználva a saját tapasztalatainkat és hallgatólagos tudásunkat az általunk funkcionálisnak nevezett fogyatékoságról – jutottunk el az egzisztenciális fogyatékoság és az akadálymentesség egymásra épülő világáig (Farkas 2020, 2021).

Az egzisztenciális fogyatékoság és az akadálymentesség forrásvidéke

2021-ben megvédett PhD-értekezésünk az *Egzisztenciális fogyatékoságban rejlő lehetőségek – Betekintés a fogalom jelentésvilágába* címet viseli (Farkas, 2021). A vizsgálódás és a disszertációvédés során explicit módon vállaltuk a szubjektív és eklektikus jellegét – a veleszületett mozgásfogyatékoságból származó hallgatólagos tudásunkat „erőforrásként” felhasználva –, mint ahogy azt is szinte valamennyi megjelent munkánkban hangsúlyoztuk, hogy ez a személyes jelleg hitelesítheti a filozófiai jellegű fogalomalkotási és létértelmezési gyakorlatunkat (Farkas et al., 2022a, 2022b).

Ez véleményünk szerint nem áll távol a fogyatékoságtudomány társadalmi felelősségre és részvételre hangsúlyt helyező megközelítésétől, amely szerint a fogyatékoságokhoz tapadó sztereotípiák és ezek felszámolása mindannyiunk közös akaratán és cselekedetein múlik (Kálmán & Könczei, 2002; Könczei & Sándor, 2019).

Ezzel együtt úgy gondoljuk, hogy a fogyatékoság állapotainak és alapvető fogalmi kereteinek filozófiai újragondolása nem várthat magára, látva és tapasztalva, hogy az „egészségesség” versus „fogyatékoság” mint kiindulópont a mai napig része a hétköznapi és a szakmai diskurzusoknak. Ez annak ellenére így van, hogy a fogyatékoságtudományi és a vele szorosan együttműködő gyógypedagógiai szakmát megtestesítő elkötelezett (szak)emberek csoportja mindent megtesz és megtett értünk, a funkcionálisan fogyatékosággal élőkért (Cserti-Szauer et al., 2022).

Abból az *egzisztenciális emberképből* indultunk ki, amely az ókori görög, római és a buddhista filozófiák hermeneutikai jellegű elemzésén keresztül tetten érhető. Vagyis az ember mint a létezés egyik összetett, tudatossággal rendelkező lény, végességénél és fizikai alkatánál, sérülékenységénél fogva kénytelen szembesülni a saját fogyatékoságaival is (Jaspers, 1974; Arisztotelész, 1992; Platon, 2005). A kutatás során ezen bölcséleti kiindulópontok mentén eljutottunk a XX. század legjelentősebb gondolkodóinak hasonló tartalmú megállapításaiig. Tisztában vagyunk vele, hogy például Martin Heidegger, Karl Jaspers, Henri Bergson vagy Peter Kro-

potkin direkt módon nem beszéltek az általunk megalkotott egzisztenciális fogyatékos-ság és akadálymentesség fogalmairól, mint ahogy az ókori filozófusok sem.

Karl Jaspers a következőt írja az ember és az állatok kapcsolatáról: „Az ember az állathoz képest akár fogyatékos is lehet” (Jaspers, 2008, 163).

E gondolatébresztő megállapítás nyomán indultunk el azon a máig tartó úton, amely az egzisztenciális fogyatékos-ság és akadálymentesség fogalmainak „megalakításához” és folyamatos elmélyítéséhez vezet. Tisztában vagyunk vele, hogy a filozófiában és a tudományban nincsenek végleges megállapítások, ezért nem törekszünk a munka végleges lezárására (Bergson 1987, Feyerabend, 1990).

A buddhista filozófia folyamatszempontot alkalmazunk a vizsgálódásaink során. Ez a „módszer” alapvetően hermeneutikai jellegű, tehát egy jelenség megértésére és értelmezésére törekszik, nem pedig arra, hogy ok-okozati úton megmagyarázzon valamit. Ennek megfelelően a közölt megállapítások (mind a szubjektív, mind az objektív tények) a hermeneutika, és nem az empirikus bizonyítás célját szolgálják (Garfield, 1995; Tenzin, 1998; Fromm & Suzuki, 1995).

Így visszakanyarodva a jaspersi egzisztenciális- és életfilozófiai emberképhez, megállapíthatjuk, hogy Jaspers gondolatvilága számtalan módon kapcsolódik úgy az antik görög, mint a buddhista ürességfilozófia és nem utolsósorban a heideggeri fundamentális ontológia megállapításaihoz vagy éppen nyitott kérdéseikhez (Jaspers, 1974, 1996, 2000, 2005).

Jaspers munkásságához szorosan hozzátartozik az a személyes, mondhatnánk szubjektív létélmény, ami egy gyermekkori légzőszervi rendellenesség következtében prognosztizált, a rövid életre vonatkozó orvosi „megállapítás” által formálódott előbb tudományos, majd filozófiai tudássá életművében (Jaspers, 2005, 2008).

A második világháború viszontagságai között Jaspers – és zsidó származású felesége – Németországban megtapasztalta a határhelyzeteknek az egzisztenciális karakterre gyakorolt hatásait, melyek a hétköznapoktól eltérő, általában válságos helyzetet meg- és túlélése következtében formálják az ember szellemi „alapanyagát” és ezáltal a világhoz való viszonyulását (Jaspers, 1998, 2000).

Időben ekkor – kb. a 1940-es évek elején – került Jaspers szorosabb kapcsolatba az ürességfilozófia szubsztanciámentességét „hirdető” tanításaival és gondolatvilágával. Megértette és megélte a késői Heidegger által is vallott dualitásmentesség valóságát és annak a tudományra és a filozófiára is vonatkoztatható meghatározó jelentőségét (Heidegger 1991, 1994).

A lételméleti és ismeretelméleti dimenziók önálló létjogosultságának kétségbevonásától eljutott a tudomány és a filozófia, valamint az ember „értelmezési kereteinek” újragondolásáig, mi több, ezen folyamatok lezárhatatlanságát is megélte, illetve megállapította (Jaspers, 2000, 2005).

Mindezekből Jaspers arra a következtetésre jutott: mi emberek egzisztenciális, – meglátásunk szerint – értelmező és értéket teremtő lények vagyunk. Ilyen formában a saját létezésünket is folyamatosan „szondázzuk”. Ezen az – egyszerre ontológiai és episztemológiai – elemzésen keresztül óhatatlanul felfedezzük a létünk és az emberi karakterünk *korlátos* mivoltát (Fromm, 2002). Ezt a buddhista filozófia úgy fogalmazza meg, hogy az ember egy szenvedésbe vetett lény, és ennek az állapotnak az oka az emberi tudatlanság. Vagyis nem ismerjük fel, vagy elkendőzzük, illetve elfelejtjük a létezés ki nem elégitő voltát – páli nyelven: *dukkha* (Fenner, 1990; Fromm & Suzuki, 1995; Agócs, 2002; Porosz, 2018; Végh, 2023).

Innen már csak egy lépés, hogy megértsük és megalkossuk az egzisztenciális fogyatékoság fogalmát, látva, hogy mi emberek tulajdonképpen „lehetőséglények” vagyunk (Kropotkin, 1989; Fehér, 1997; Jaspers, 2008). Mi döntjük el, mivé formáljuk személyiségünket és a gyengeségeink kompenzálására létrehozott társadalmi intézményeinket (Adler, 1998; Fromm, 2002; Han, 2015).

Az embertehát önmagában is egy befejezetlen – mondhatjuk úgy is, hogy tökéletlen – lény. Ezt Jaspers, Heidegger, Kropotkin és Nágárdzsuna egyaránt „így gondolja”. Itt a jelen idő használata nem véletlen, tudván, hogy az általunk vizsgálódási módszerként alkalmazott buddhista hermeneutika alapvetően „élő” kommunikációt folytat az általa elemzett szövegeket alkotó *mesterekkel* és gondolkodókkal. Továbbá a vizsgálódásban részt vevő elemzők a szövegeket nemcsak elolvassák és önállóan, szubjektíven értelmezik, hanem erről rendkívül aktív, filozófiai jellegű szóbeli vitákat is folytatnak. Ettől a *módszertől* nem áll távol Hans-Georg Gadamer vizsgálódási gondolatvilága: „Az alábbiakat arra tett kísérletként tekintsek érvényesnek, hogy a gondolat görög klasszikusait ez egyszer másként olvassuk: ne a modernség kritikai főlányéből kiindulva, amely modernség úgy hiszi, hogy egy végtelenül kifinomult logika birtokában túlhaladta a régieket, hanem ama meggyőződés alapján, hogy a „filozófia” változatlanul eseményszerűen megütköztető tapasztalata maradt az embernek, ami őt mint embert kitünteti, s hogy ebben nincs előrelépés, hanem csak részesülés. Hogy ez még egy olyan civilizációra is érvényes, amelyet, miként a miénket, a tudomány alakított ki – hihetetlenül hangzik, és mégis, számomra igaznak tetszik.” (Gadamer, 2000, 13).

Az általunk bejárt – *dialogikus természetű* – bölcséleti és hermeneutikai út, amely elvezetett az egzisztenciális fogyatékoság forrásvidékére, kifejezetten a szubjektív létmegélési gyakorlatokra épülő filozófiai megközelítések útjelzői által vált számunkra akadálymentessé(i) természetűvé.

Az egzisztenciális fogyatékoság – értelmezésünk szerint – az, ami az embert igazán emberré tudja tenni. Vagyis heideggeri terminológiával élve az ember létbe vetett mivelta és az ebben való zuhanás csak addig koordinálatlan és esetleges, amíg a létezés biológiai és manapság „technológiai” szintjei dominálnak (Heidegger, 1994, 2019). Azonban ha képessé válunk felfedezni és elfogadni a saját végességünkől és tudatlanságunkból adódó egzisztenciális fogyatékoságunkat, akkor a zuhanás, illetve sodródás egy általunk irányított *felfedezőrepülés*sé válik az élet és a halál között vezető útunk során (Jaspers, 2000; Farkas et al., 2022b).

Az egzisztenciális fogyatékoság a létezésünk természetéből adódó alapállapot, ami lehetőséget ad arra, hogy a funkcionális fogyatékoságok széles tárházára úgy tekintsünk, mint az emberi létezés természetes aspektusára. S mindezek az egzisztenciális fogyatékoság „potencialitás” természetének aktualizálódási eseményhorizontjaként is értelmezhetők.

Így a tudomány, a technológia és a filozófia közös erőfeszítései révén esélyünk nyílik arra, hogy az egészségesség, fogyatékoság és a tudományosság, valamint a filozofikuság valósnak és szubsztanciálisnak látszó, elválasztó kereteit feloldjuk. Azonban a cél nem egy kaotikus világgép kialakítása, hanem az emberi létezés hierarchia mentes – vagy ha úgy tetszik, akadálymentes képének – közös és soha véget nem érő meg- és újraalkotása.

Az akadálymentesség körvonalai

Az egzisztenciális fogyatékoság megnyilvánulásainak és fogalmának feltérképezése során az akadálymentesítés mint „technológiacentrikus” emberi tevékenység szinte magától értetődő módon tárul elénk. Meggyőződünk arról, hogy az ember fizikai és tudati adottságainál fogva együttműködésre és együttélésre rendeltett lény. Ennek egyenes következményeként pedig alapvetően közösségi entitás (Tönnies, 1983; Fromm, 2002).

Gehlen (1976) és Adler (1998) munkásságában szintén megtaláljuk az ember alapvető fogyatékoságának a felismerését, és azt is, hogy – véleményük szerint – a mára társadalommá átalakult közösségek létrejötte is az ember tökéletlenségének kompenzálására tett egyfajta „kísérlet”.

Ezt elemezve a fogyatékoságtudomány megállapításainak tükrében (Kálmán & Könczei, 2002; Hernádi & Könczei, 2019; Könczei & Sándor, 2019; Cserti-Szauer et al., 2022) eljutottunk a következő összegző megállapításhoz: az ember befejezetlen, véges, potenciálitással rendelkező, egzisztenciálisan fogyatékos lény; a természet egy olyan entitása, aki kénytelen – a testi adottságait is figyelembe véve – akadálymentesítő tevékenységet végezni a faj és önmaga fenntartásának érdekében (Kato, 2014; Farkas & Petykó, 2019; Farkas et al., 2022b).

Azonban itt nem áll meg az általunk „filozófikusnak” nevezett vizsgálódásunk folyamata. Korábban a Heidegger által „kéznél lévő” és „kézhez álló” eszközök különbségeit elemeztük (Farkas, 2020, 2021). E különbségtétel lényege, hogy az ember mára elfelejtette az eszközök eredendő megalkotásának és használatának a célját és a módját. Vagyis a közösségi ember által létrehozott *mesterséges* használati tárgyak létrehozásuk első szakaszában a Homo Sapiens kezének-testének a „meghosszabbításaként” funkcionáltak, mára azonban ezek csupán kéznél lévő – általunk szellemtelennek nevezett – eszközökké váltak (Marosán, 2004).

Ekkor *fedeztük fel* és vetettük papírra először az „emberségfelejtés” fogalmát, ami az egzisztenciális fogyatékoság egy újabb „összetevője”. Továbbá ekkor éltük és értettük meg az akadálymentesség és az akadálymentesítés közötti különbséget is, amelyről ezt követően számos tanulmányban értekeztünk (Farkas et al., 2022a, 2022b).

Az akadálymentesség és az akadálymentesítés közötti különbségtétel véleményünk szerint több, mint szükségszerű, hiszen az ember akadálymentességre törekvése az egzisztenciális és antropológiai karakterének egyrészt következménye, másrészt eredője is. E paradoxnak ható megállapítás feloldására Péter Kropotkin orosz származású filozófus, geográfus és természettudós munkásságának megismerésével tudunk válaszolni.

A Kropotkin által kidolgozott a kölcsönös segítségre épülő – empirikus megfigyelések sokaságával alátámasztott – evolúciós elmélet már az állatvilág egyedeinél, például az szibériai hangyák és természetes kolóniáinak viselkedése és életszervezése kapcsán, is megfigyelhető és igazolható (Csányi, 1988, Kropotkin, 1989).

Kropotkin munkássága alátámasztja azon megállapításunkat, miszerint a filozófia és a tudomány nem elkülönülő világok, hanem egymást segítő, sok esetben komplementer tevékenységek. Mi emberek egzisztenciálisan fogyatékos lényként arra kényszerülünk, hogy a létezésben megtaláljuk a saját helyünket, és életünknek a biológiai dimenzió túl is értelmet adjunk. A fogyatékoság szembeállítása az

egészségesség ideáljával vagy a filozófia és a tudomány viszonyának *démonizálása* tévútra visz bennünket (Fromm & Suzuki, 1995; Kołakowski, 2012).

Összefoglalás

Tanulmányunkban igyekeztünk megmutatni, hogy a filozófia és a tudomány nem elentétesek egymással, hanem egymástól elválaszthatatlan megismerési tevékenységek. Ropolyi László ezt úgy fogalmazza meg, hogy a tudomány = technológia és filozófia (Ropolyi, 2016, 2022).

Úgy gondoljuk, ez a megállapítás helytálló, és ezzel összhangban alakítottuk ki – a még megközelítőleg sem teljes – egzisztenciális fogyatékosagra és akadálymentességre vonatkozó filozófiai természetű paradigmánk kereteit.

Meggyőződésünk, hogy a buddhista ürességfilozófiából és az egzisztenciális bölcseléből táplálkozó dualitásmentességre törekvő világkép és az ebből fakadó újszerű vizsgálódási módok segítséget nyújthatnak a fogyatékosagtudomány elméleti és gyakorlati céljainak eléréséhez, és eközben a filozófia és a tudomány „kéz a kézben járásának” megvalósulásához is hozzá tud járulni a maga szerény eszközeivel.

A tudományosság és a filozófia mesterséges szétválasztása a hegeli értelemben vett „elszellemelenedés” egyik következménye (Csikós, 2008).

Mi emberek egzisztenciális fogyatékoságunknál fogva különböző akadálymentességi módokat dolgoztunk ki a bennünket körülvevő makro- és mikrovilág megismerésének érdekében. Ez alapvetően egy akadálymentesség természetű, elsősorban szellemi energiákat mozgósító folyamat. Ahogy azonban eljutottunk a modern kor racionalitásra törekvő világáig, a természetünk ezen fundamentális elemét is majdnem teljes egészében elfeledtük. Ennek következtében például a tudomány és a filozófia is dichotóm, mesterséges világok határai közé záródott. Rajtunk múlik, hogy ezeket a határokat hogyan tesszük akadálymentessé, vagyis miként alakítjuk át őket *útjelzőkké* (Heidegger 2005, Heiszler 2015).

Az akadálymentesség eszméje és gyakorlata, feltehetően az általunk megismerhető létezés valamennyi *élő szereplőjének* egyik nélkülözhetetlen „mozgatórugója” (Wohlleben, 2018). Az ember esetében pedig értelemkereső és értelemadó egzisztenciális tartóoszlopa is.

Hasonlóképpen a fogyatékoság és az egészségesség egzisztenciális értelemben természetellenes megkülönböztetését is az akadálymentesség szellemiségének életre hívásával és alkalmazásával tudjuk eltörölni.

Irodalomjegyzék

- Adler, A. (1998). *Életismeret*. Kossuth Kiadó.
- Agócs T. (2002). *Buddhista ismeretelmélet*. A Tan Kapuja Buddhista Főiskola.
- Arisztotelész (1992). *Metaphysica* I. Logos.
- Bergson, H. (1987). *Teremtő fejlődés*. Akadémiai Kiadó.
- Csányi V. (1988). *Az emberi természet*. Humánológia. Vince.
- Cserti-Szauer Cs., Sándor A., Katona V. & Könczei Gy. (2022). Social Innovation in Higher Education from a Disability Studies Perspective. In Păunescu, C., Katri-Liis, L. & Spencer, N. (Eds.): *Social Innovation in Higher Education: Landscape, Practices, and Opportunities*. Springer International Publishing, 273–293. https://doi.org/10.1007/978-3-030-84044-0_13

- Csikós E. (2008). *Élő gondolkodás – A folyamatfilozófia klasszikusai: Hegel és Whitehead*. L'Harmattan.
- Farkas J. (2020). A szimbiotikus embertől az egzisztenciálisan fogyatékos emberig. *Educatio*, 29(3), 479–486. <https://doi.org/10.1556/2063.29.2020.3.10>
- Farkas J. (2021). *Az egzisztenciális fogyatékoságban rejlő kiteljesedési lehetőségek: Betekintés a fogalom jelentésvilágába*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Farkas J. & Petykó Cs. (2019). Utazás az akadálymentesség, a fogyatékoság és a fenntarthatóság multidiszciplináris és bölcséleti dimenzióiba. *Turizmus Bulletin*, 19(4), 13–22. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2019v19n4.2>
- Farkas J., Raffay Z. & Dávid L. D. (2022a). Fundamental accessibility and technical accessibility in travels — the encounter of two worlds which leads to a paradigm shift. *Sustainability*, 14(7), 37–65. <https://doi.org/10.3390/su14073765>
- Farkas J., Raffay Z., Pallás E. I., Fekete-Frojimovics Zs., Zsarnóczky Martin B. & Dávid L. D. (2022b). Contexts of networking and travelling in the light of Buddhist “wisdom” and life philosophy – management of accessibility and barrier generation in tourism. *Sustainability*, 14(18), 111–123. <https://doi.org/10.3390/su14181123>
- Fehér J. (1997). *Nágárdzsuna. A mahájána buddhizmus mestere*. Farkas Lőrinc Kiadó.
- Fenner, P. (1990). *The Ontology of the Middle Way*. Kluwer Academic Publishers. <https://doi.org/10.1007/978-94-009-0547-4>
- Feyerabend, P. (1999). *Három dialógus a tudásról*. Osiris.
- Feyerabend, P. (2002). *A módszer ellen*. Atlantisz.
- Fromm, E. & Suzuki, D. T. (1995). *Zen-Buddhizmus és pszichoanalízis*. Helikon.
- Fromm, E. (2002). *Menekülés a szabadság elől*. Napvilág.
- Gadamer, H. G. (2000). *A filozófia kezdete*. Osiris.
- Garfield, J. (1995). *The Fundamental Wisdom of the Middle Way*. Nāgārjuna's Mūlamadhyamakārikā. Translated and Commentary by Jay L. Garfield. Oxford University Press.
- Gehlen, A. (1976). *Az ember: Természete és helye a világban*. Gondolat.
- Hadot, P. (2010). *A lélek iskolája: Lelkigyakorlatok és az ókori filozófia*. Kairosz.
- Han, B. C. (2015). *The burnout society* (translated by E. Butler). Stanford Briefs, an imprint of Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804797504>
- Heidegger, M. (1994). *“...Költőien lakozik az ember...”*. T-Twins Kiadó.
- Heidegger, M. (2019). *Lét és idő*. Osiris.
- Heidegger, M. (1991). *Útban a nyelvhez. Egy japán és egy kérdező párbeszédéből*. Helikon.
- Heidegger, M. (2005). *Útjelzők*. Osiris.
- Heiszer K. (2015). Partecipatív kutatás, intellektuális sérülés. In Hernádi I. & Könczei Gy. (szerk.): *A felelet kérdései között. Fogyatékoságtudomány Magyarországon*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar, 68–78.
- Hernádi I. & Könczei Gy. (2019). Előszó a magyar kiadáshoz: A diskurzus újraalkotása: többszörös tudományköziség a fogyatékoságtudományban. In Goodley, D. *Fogyatékoságtudomány, interdiszciplináris bevezető*. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, xv–xx.
- Jaspers, K. (1996). *Bevezetés a filozófiába*. Európa Kiadó.
- Jaspers, K. (1998). *Filozófiai önéletrajz*. Osiris Kiadó.
- Jaspers, K. (2000). *A filozófiai gondolkodás alappgyakorlatai*. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Kiadó.
- Jaspers, K. (2005). *A transzcendencia rejtjelei*. Kairosz.
- Jaspers, K. (2008). *Mi az ember? Filozófiai gondolkodás mindenkinek*. Media Nova.
- Jaspers, K. (1974). *Anaximander, Heraclitus, Parmenides, Plotinus, Laotzu, Nagarjuna*. Harper Perennial.
- Katona F. (2014). *Az emberi kéz kultúrtörténete*. Medicina.
- Kálmán Z. & Könczei Gy. (2002). *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris.
- Könczei Gy. & Sándor A. (2019). Spirituality and Disability. In Zsolnai L. & Flanagan, B. (Eds.): *The Routledge International Handbook of Spirituality in Society and the Professions*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315445489-20>
- Kropotkin, P. A. (1989). *Mutual aid: A factor of evolution* (1. Canadian ed.). Black Rose Books.
- Kořakowski, L. (2012). *Mit kérdeznek tőlünk a nagy filozófusok?* Typotex.
- Marosán B. P. (2004). Variációk az élet történetre. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1(4). <https://epa.oszk.hu/00100/00186/00019/marosan.html>
- Platón (2005). *Phaidrosz*. Atlantisz.
- Polányi M. (1994). *Személyes tudás*. Atlantisz.
- Porosz T. (2018). *Szubjektív Tudomány – Objektív Tudás*. Gondolat.

- Ropolyi L. (2016). Technotudomány és filotudomány. In Paksi D. (szerk.): *Emergencia és Tudomány*. L'Harmattan Kiadó, 163–204.
- Ropolyi L. (2022). Error as the natural end for any technologies. In Bakó R. K., Horváth G. (Eds.): *Proceedings of the Seventh Argmentor Conference held in Oradea/Nagyvárad, Romania*, 16-17. September 2022., pp 27-35.
- Tenzin, G. (1998). *Tibeti buddhizmus – Kulcs a középső úthoz*. Noran – Palatinus.
- Tönnies, F. (1983). *Közösség és társadalom*. Gondolat.
- Tóth I. (2011). *Szabadság és igazság. Matematikai gondolkodás és filozófiai elmélkedés*. Typotex.
- Végh J. (2023). *Létkerék. Bevezetés a buddhista alaptanítások képi ábrázolásába* (2., bővített és javított kiadás). Damaru.
- Wohlleben, P. (2018). *A fák titkos élete – Mit éreznek, hogyan kommunikálnak? Egy rejtett világ felfedezése*. Park Könyvkiadó.